

”SENIORTEATER – HÄLSA, LIVSGLÄDJE, MENING OCH MINNEN

Leonie Hohenthal-Antin, Dramapædagog, St. Michel, Finland

När jag forskade det nya kulturella fenomenet, seniorteater, märkte jag hur outforskat område de äldres kreativitet och konstverksamhet är. Kreativiteten har nämligen mest intresserat pedagoger och psykologer, men sällan gerontologer. Pedagogerna t, ex. har bekymrat sig över hur kreativiteten kan bevaras hos barnen och hur man borde uppfostra och sporra begåvade barn. Men vem bekymrar sig över gamlas kreativa behov? Ingen har hittills längtat efter specialhem för begåvade, kreativa åldringar? (Det vore en alltför djärv fodran).

Min forskning inom seniorteatern och senare inom andra seniorkonstarter ledde till att jag ville lansera en ny forskningsbranch, konstgerontologin, som intresserar sig i åldrandets och kreativitetens förhållande och i frågor som att finns det en speciell äldres konst på samma sätt som man talar om t.ex. barnkonst.

KREATIVITET OCH ÅLDER

Men hur är det, tillhör kreativitet även de gamla?

När Juho, före detta bilchaufför, blev änklings, startade han ett nytt skede i sitt liv, ”ett kreativt äventyr”, till vilken tillhörde, som han själv sade: ”mandolin, dragspel, att spela teater och ett nytt förhållande”, saker som är ytterst helande och energiserande: en dos av lycklig-hetselixir. När jag själv startade mitt eget kreativa äventyr i åldrandets och kreativitetens hemligheter våren 1997, fyllde Juho 90 och spelade första älskare i seniorteater Kutkutus självgjorda pjäs ”Möten i parken”. Juho berättade:

”Nog är det här så mycket uppfriskande att när rampfebern är borta, så nu är det riktigt roligt. No, inte är jag ju ännu ens gammal, bara 3 dagar över 90, men om man inte tittar i spegeln, så känns det som man sku vara 18 år.”

Ännu våren 2008, då Juho hade fyllt 101 år uppträdde han för fullt. Man kunde tro att Juho

Juho som friare

är ett exempel på finsk seghet, men våren 2007 var jag i Södertälje, där jag höll två dagars workshop om Minnenas teater. På kvällen såg jag på teater SAGA seniorteatergruppen Berguvarna spela Hjalmar Söderbergs pjäs Aftonstjärnan. Berguvarna har gjort teater sedan 1984 med Maj Britt Ahlin. Emy Engström kom med som 80 åring och berättade, att blygheten har helt försvunnit och att ”man fortsätter att utvecklas, fast man åldras”.

Gemensamt för både Juho och Emy har varit en passion för teater, som tändes på gamla dagar. Båda är alltså utmärkta exempel på att kreativitet tillhör alla oberoende av ålder, kön eller kultur.

“Att vara kreativ är att vara människa”, säger den berömda flow- och lycklighetsforskaren Csikzentmihalyi. Enligt denna uppfattning är kreativiteten en mänsklig arтеgenskap. Juho fick njuta av kreativitetens uppfriskande frukter sällsynt länge. Han hamnade för knappt ett år sedan i ålderdomshem och blev ytterst deprimerad. Jag intervjuade honom åter. Han berättade, att man har “rånat honom all livsglädje: dansen, dragspelet och teatern”. och “att hela världen har övergett honom och att han väntar bara på att slippa bort. Ingen har ens tid att följa honom över gatan till dagcentern till poesi-gruppen, han är som “fångad och att det känns, som man skulle bara vara till”. Efteråt funderade jag, vad som händer med den kognitiva förmågan, när man plötsligt måste avstå från sitt bekanta samfund och sina kära hobbyn. Flow-forskaren har även sagt: “Att hindra människans kreativitet är brott mot mänskligheten”. Man kan åter ställa en fråga: dödar anstalten människans kreativitet och samtidigt människans djupaste ägenhet? När jag 1997 startade min seniorteaterforskning, märkte jag, att ”åldern kan hellre vara en fördel än en nackdel”. Den öppnade ögonen inte bara för mig själv utan för seniorteaterns otaliga åskådare att se i åldrandet kreativa krafter. När jag intervjuade teaterpubliken, rapporterade en åskådare, som arbetar inom åldringsvården 48v. följande:

”Det borde finnas mera teateraktivitet bland de äldre. Det är ett ypperligt sätt att få flere generationer tillsammans. Åldringarnas respekterande och värderande kunde stiga. Åldrandet kan bli en sak man väntar med iver. Då har man tid att verkligen förverkliga sig själv.”

I mitt inlägg får den finska seniorteatergruppen Kutkutus stå som uttryck för de äldres kreativa kompetens, ett exempel på hur man i senare åldern kan starta ett nytt kreativt äventyr och därmed leva ett meningsfullt liv. Men jag poängterar att vilken som helst konstaktivitet kan framkalla mening i livet. Jag låter för det första seniorerna själva berätta om sina erfarenheter av att skapa teater, hur de lyckats röja vägen mot ett liv som berikas av extatiska flowupplevelser. För det andra vill jag berätta om Kutkutus nyaste generationsöverskridande teaterproject, som verkställdes mellan åren 2005-2007. Projektets

syfte var att bygga broar mellan gamla och unga, dvs. öka förståelse mellan dem. För det tredje vill jag lyfta fram en ny seniorteatertyp, som jag hämtade till Finland från London, Reminiscence Theatre, som jag översatte till Minnenas teater. Minnenas teater har visat sin kraft, att på ett levande och handfast sätt kunna förmedla vårt kulturarv till yngre generationer. Genom att lyfta upp på scenen när- och lokalhistorien får de äldre tillbaka sin roll som närhistoriens konsulter, pedagoger och experter. Kanske med ett ord: livets mentorer.

Till en början försöker jag svara på frågan VARFÖR? Varför är konstverksamhet så betydelsefullt. De nyaste kliniska utredningarna har ju bevisat att konst kan skapa välmående, rentav bota. Man har med exakta fysiologiska metningar kunnat bevisa att konstupplevelsen kan försorsaka fysiologiska, hormonala och entsymaattiska förändringar i kroppen. Men dessa kliniska metningar berättar inte hur människan själv erfar, vilken mening konstverksamhet har för individen, speciellt när hon får ta sina egna kreativa krafter i bruk. Att själv vara delaktig i den kreativa prosessen ökar bundenheten och upplevelsens styrka. Jag tror att egen konstaktivitet uppföder en mycket stark livskänsla och en känsla av närvaro, som sätter lycklighetshormonerna i rörelse: hälsoinflytandet kan vara större än man hittills trott.

”FLOW”- fri doping

När studerande inom åldringsvården en gång frågade Kutkutus-gruppen, varför de har ägnat sig just åt teatern, svarade Ester (82v.) så här: ”Det är så väldans roligt. Det är precis som man fick fritt inta doping”. Detta var år 2001 när mediat frossade med finska skidarnas dopingskandal.

Enligt Csikszentmihalyi (tsiiksäntmihaaji), strävar alla människor efter att uppnå ”flow” eller fri doping.

Han påstår, att konstens uppgift är att uppföda och förmedla denna njutning, sinnets narkotika och att få saker ger så intensiva flow-upplevelser som just kreativitet. Flow är en större drivkraft än moroten, belöningen. Det är själva njutningen som gör, att man vill upprepa ”flow”. Flow är ett tillstånd av full koncentration, som åtföljes av en intensiv euforisk känsla, ekstatisk engagemang och känsla av tidslöshet.

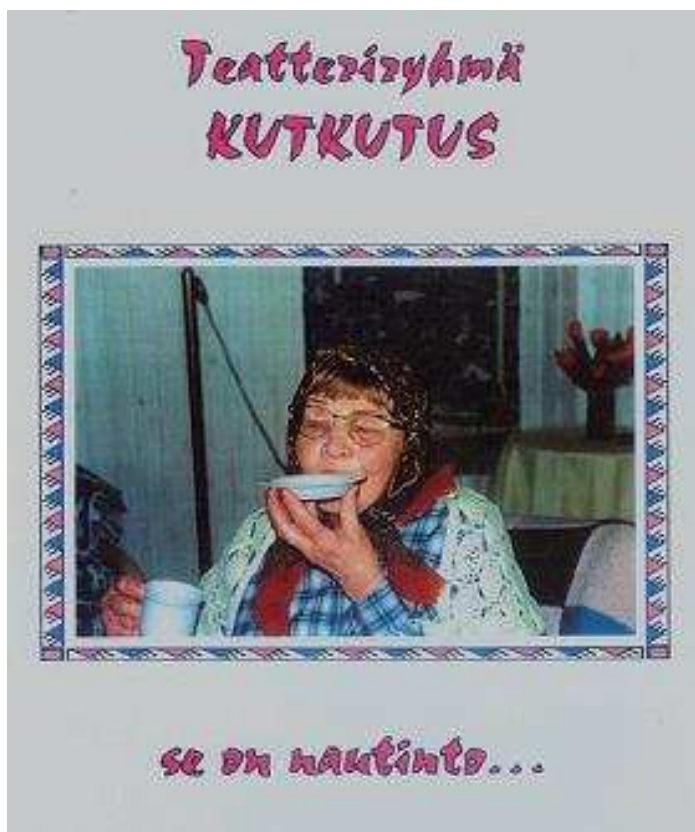
Fast Kutkutus-gruppens seniorer inte tidigare ens hört talas om flow, beskrev de i njutningens ordalag sin teaterverksamhet:

”Att spela teater, det är en underbar känsla, jag verkligen njuter om någon åskådare (de verkligen gamla) blir på gott humör, därför är vi ju till, att vi kunde få förmedla den underbara känslan till de andra. Åtminstone jag och jag tror att vi alla flickor njuter. Vi har ju så roligt efter föreställningen, det menar inte bli slut med skrattet och ingen ger uttryck till negativa känslor och alla är vi nöjda. Vi har inte hittills ens blaskat oss.” (Sointu 76v.)

Sointu är mycket sjuklig, men teatern har gett henne glädje och livskraft. Hon poängterar kraftigt njutningen och att få lov att förmedla den underbara känslan till publiken. Hon sade också, att ”måste jag leva nästan 80 år innan min ungdomsdröm blev fullbordad”.

Även Esko (86v.), före detta bilchaufför, hamnade i teaterns sug. Han hade aldrig spelat teater. Han hade inte ens drömt om att stiga på scenen. För Esko blev skådespeleriet en andlig utmaning, något annat än att spela ”biljard och jogga”:

”Åttio år har gått med jämna steg. Allt är bekant och allt har man sett. Men skådespeleriet gav mitt liv ett nytt tänkande, verksamhet och speciell visning. Jag har själv märkt att jag har frigjort mig från en alltför skematisk dagordning”. När Kutkutus 1999 deltog i Nordiska seniorteaterträffet i Sverige, gjorde deras regissör Sari en brochyr av gruppen. Omslagsbilden såg ut så här:

I Bilden sörplar Olga njutningsfullt kaffe i pjäsen Halstern. Kaffedrickandet jämförs här med teaterverksamhet, en träffande analogi. Båda är njutningsfyllda. Teaterverksamhet tycks vara speciellt njutningsfyllt, för att den innehåller mera flow-komponenter än någon annan konstart.

För det första: att göra teater är kollektivt, för det andra, det är offentligt och därför utmanande, för det tredje, man har möjlighet i rollen att glömma sin ålder och sina krämpor, för det fjärde, man får lov att uppleva och ventilera starka känslor (speciellt viktigt i en kultur som är emotionellt sluten), för det femte, publiken gensvarar osv. Alla saker som uppföder en stor belåtenhet:

”Jag njuter oerhört av att spela teater, oberoende vilken roll jag

får. Välsignad sak att man har den här teatergruppen . Människan får liksom förverkliga sig själv”. (Maire 84) ”På scenen kan jag helt släppa loss och även gräla så det känns” (Ester 81v.) ”Man får glödgas på scenen riktigt ordentligt. I vardagslivet glöder man inte så starkt, fast inne i mig finns dessa känslor ” . (Helmi 69v.)

Man kan säga att dessa seniorer är amatörer i ordets bästa bemärkelse. Ordet kommer ju från det latinska verbet AMARE, som betyder att älska. Att få göra det man älskar, är säkert det bästa som finns.

Speciellt viktigt och njutningsfullt för skådespelarna är utmaningen att få uppträda för en offentlig publik. Att hålla på med dramaverksamhet innanför fyra väggar är inte nog, fastän också det kan vara roligt och givande. Ester berättade i intervjun vad utmaning betyder:

”Det som har varit speciell skojigt är repetitionstiden. Men om man verkligen tänker, skulle de ha räckt med det roliga om vi inte sku ha haft denna motiv att vi spelar åt andra och inte bara i vår egen grupp, till vårt eget behag. Jag tror att en människa måste alltid ha ett mål, alltså publiken. Åskådarna är ändå väldigt viktiga, lika viktiga som vi.”

Flow-forskaren skulle säkert underskriva Esters beskrivning om utmaningens betydelse. När en människa medvetet strävar efter att uppnå någonting utmanande, uppföder det en känsla av ”inre kraft” (empowerment), en stark känsla av att man har herravälde över sitt eget liv. Denna känsla av kraft är nära det vi kallar för ”lycka”, ett sinnestillstånd, när människan är så koncentrerad i sitt görande, att inget annat betyder någonting. Esko t.ex tyckte att:

”Handarbeten intresserar mig inte alls... Men att spela teater det ger mig liksom mera kraft, liksom andlig kraft”

Teaterarbetet förutsätter långsiktigt och idogt arbete. Tidigare trodde man, att utmaningarna och extatiska upplevelser tillhör mera de yngre. De gamla fick nöja sig med banala, mindre utmanande hobbyn. Men Kutkutus vill göra det som noteras:

”Vi är skådisar och vi tycker om att göra det här på allvar”.

I DEN KREATIVA STUNDEN KAN DU GLÖMMA DIG SJÄLV
Fysisk och även psykisk svaghet behöver inte vara hinder för att göra teater. Laura hade medelsvår demens, men kunde vara med på grund av gruppstödet. På scenen var Laura en hel människa. Hon kunde koncentrera sig. Så här beskrev Laura sin njutning efter en lyckad föreställning:

”Vad det känns ljuvligt. I början var jag lite stel, jag kunde inte göra något, men ett tu tre började de gå, så här och här och så fick man framföra och vara med alla andra. Jag tycker att det var underbart, ...allt har här varit så fint, jag verkligen njuter av det här”

Fast man lider av minnesstörningar, kan man ha kvar kreativa resurser. I Lauras fall har det sociala nätverket eller ”teaterfamiljen”, som Kutkutus kallar sig, en stor betydelse. Känslan av att tillhöra en gemenskap är i och för sig en lyckofaktor. Dessutom kan gruppstödet fint sporra till kreativitet. Och glädjen, som uppstår när man lyckas, stärker avsevärt självkänslan. Det är dessutom viktigt att pröva på nya utmaningar och på så sätt vårda sitt minne: ”Passiv förströelse är sinnets parasit”, säger flow-forskaren. Teaterverksamhet kan vara ett fint sätt att förebygga demens. Erkki, 64 år, som hade genomgått en hjärninfarkt, tyckte att göra teater är det ”bästa möjliga demensavvårningsbombademang”. Sointu 78 v. instämmer med Erkki:

Laura

”Många sku bara sitta hemma, titta ut från fönstret, men det här är mycket hälsosammare. Hoppas demens håller sig bort, att man minns vara med”.

Anna-Liisa (78 v.), som också led av påbörjad demens, kunde på scenen orientera sig, men efter föreställningen, hittade hon inte ens dörren ut. Hon hade haft infarkt, diabetes och hennes andra fot var amputerad. Hon berättade hur hon i suget av flow glömde bort sin ålder och alla smärtor:

”Inte minns jag alls, hur gammal jag är och hur sjuk jag är. Och när jag stiger på scenen är jag mig själv, det känns så skönt när man får spela teater. Som ung ville jag bli skådespelare, men ja gifte mig så ung...det var en besvikelse...sen trampa ja åratat mellan ladugården och huset. Jag känner mig inte alls så gammal, jag känner mig mycket yngre, int minns ja att ålderdomen ha kommit, inte kommer den alls.”

I Anna-Liisas kommentar kristalliseras konstens förmåga att utveckla människans inre kraftkänsla (empowerment). På scenen ”hjälpvärld” kan man åtminstone en stund bli ung och frisk, glömma bort sin ålder och sina krämpor. Det är som om man skulle vakna från en psykisk dvala, hela människan aktiveras och reaktionsförmågan blir skarpare. Och fast man mister funktionsförmåga, kan man ta det rentav som en utmaning. När Esters astma blev värre och hon kunde inte mera använda sin röst, valde hon åt sig en stum roll. Hon koncentrerade sig i att utöva mimik och pantomin. Ester vände alltså förlusten till vinst och berättade att hon var ”glad att inte behöva använda sin röst”. Det finns ju ”mycket kvar som man kan använda”.

Ester

Martti

Det är aldrig för sent ! Kulturarv och lärande i 3:e och 4: åldern.

Martti har varit blind från födseln, men om ni tittar noggrant så ser ni hur Marttis ögon bakom rollen är ytterst levande. Med andra ord, teaterverksamhet är inte enbart för de unga och friska. Och att i den kreativa stunden kan du glömma dig själv, din ålder och dina krämpor.

Jag tror att i framtiden kommer dessa kreativa åldringar att bilda tredje sektorns "kulturarmeer eller -voluntärer", som producerar från sina egna utgångspunkter kultur och konstupplevelser till de verkligen gamla. Det är ett fint sätt att skapa mening i livet. Det är viktigt att få känna att någon behöver en. Olga 78 v. säger så här:

"Var och en får av teaterverksamheten lika mycket som de som sitter i publiken. Det är en sådan "livssalt", man blir nöjd när man skapar glädje för de åldringar, som inte kan uppträda och som inte kan gå någonstans överhuvud."

Olga kände omsorg över de ännu svagare, som har hamnat utanför all kulturutbud. Hon ville överföra sin glädje och entusiasm direkt till åskådarnas hjärtan. Också hos den jämna åriga publiken föds stolthet och glädje över att "vi gamla kan, förmår och vill":

"En verklig dagsuppiggning. Inte alls sämre än av proffs", sade en 70-årig åskådare.

"10 + Grattis till flickor och pojkar" 82, kvinnlig åskådare

"Jag önskar framgång och krafter så att ni orkar underhålla oss gamla." (73 årig kvinna, fani som sett alla föreställningarna)

Man kan verkligen säga att Kutkutus största konst ligger i att kunna förmedla sin egen "flow" till andra. För publiken, "de verkligen gamla" är Kutkutus en sorts "sinnets akkumulatör", fri doping, medicin mot vardagens tristess.

ATT LETA EFTER FÖRSVUNNEN TID

1995 startade dagcenterns seniorteatergrupp Kutkutus i en liten savolaxstad St Michel. Initiativet kom från seniorerna själva, som ville börja göra teater, som liknade dem själva. Det betydde att göra egna pjäser.

Första självgjorda pjäsen hette BUTIKEN I LANDET, som berättade om livet i bybutiken i

början av 1900-talet. Från bybutiken hämtas posten, där träffas byborna, som har tid att prata med varandra, en längtan efter det försvunna gemenskapet. Pjäsen fick ett väldigt fint gensvar av publiken, speciellt när i pjäsen vävdes in rikligt med gruppens egna minnen, som även den likasinnade publiken delade:

“Den där pjäsen Bybutiken, vi har levt då och köpt där och under kriget var det svårt att köpa även en potta, när man inte fick såna. Jag fick, men använde den aldrig

som potta, för den var av porslin. Den är ännu hos min dotter som blomställ. I pjäsen var jag jag alltså i bytiken och köpte pottan och det var väldigt roligt, emedan det var sant. Man behövde integömma sig bakom all slags främmande rekvisiitta.” (Anni 87).

KULTURELLA DIALOGEN BÖRJAR

Våren 1996 gjorde gruppen rentav två nya egna pjäser : HALSTERN (1)

Själv jobbade jag som dramalektor i social läroverket, så jag förde mina elever till dagcentern och bad dem skriva rapporter om föreställningarna. Från den stunden påbörjade Kutkutus den kulturella dialogen med de unga, fastän de unga tillsvidare satt endast i publiken. Att se äldre på estraden spela roller från ”präst till suput” var för unga elever, en verklig åldersshock, motvikt mot ungdomsfixering: ”Aldrig sett åldringar levande på scenen. De svär ju som oss”, skrev en 16 åring. Men det största intrycket gjorde seniorernas naturliga spelsätt, deras entusiasm och sprudlande glädje över att få vara på scenen, motvikt för problemorienterade studier i åldringsvård:

”Jag har aldrig kommit från St Mickels teater på så gått humör som idag från dagcentern. Från första början var allt så spontant. Ingenting som stelnat i former, utan frimodigt och uppiffat med savolaxdialekten. Och publiken var underbar. Det var fröjdefullt att se hur gumman, som satt bredvid mig, tänkte falla ur bänken. Hon var så förtjust. Stämningen var så spontan. Klappningar och kommentarer kom och gick. Hur mycket minnen pjäsen gav för många. Minnen och nutiden, om

vilken vi unga inte vet någonting”, skrev en ung kvinnlig studerande om restaurangpjäsen Ryssja 1996.

Med pjäsen "VÅRAN SKOLA" - en skoldag på 1930-40 ville gruppen visa hurudant det var att gå i skolan när de var barn: "Vi hade sånt här när vi gick i skolan. Jag har nu levt ganska länge, stannat och tänkt, vem jag är, att det vore viktigt för nutida barn att visa de gamlas liv, hur vi har gått i skolan," berättade Erkki

Men gruppen misstänkte att "hur kunde nuförtidens skolelever tro hur de hade själva haft som skolbarn": "Jag önskar verkligen att unga kom och tittade på hurudant liv vi verkligen har levt, att det är sant. De unga kanske säger, att sånt kan inte ha varit, att de senila bara inbillar att int kan de ha varit så svårt...kanske det kommer fram bättre än i historieböcker, i vilka man bara räknar upp årtalen och beskriver mycket allmänt. Men här kommer det genom den privata människan.", beskrev Ester "Vårans skola" spelades för flere skolklasser och jag bad eleverna skriva uppsatser om hur de upplevt föreställningen.

Kaisa 10 år skrev : ”Fina skådespelare. Åldern betyder ingenting. Föreställningen var strålande. Kutkutus är bäst. Även jag vill bli skådespelare. Många spelar teater, men inte så bra som ni. Ingen kan stoppa Kutkutus”

Redan då märkte vi hur viktigt kulturarbetet, som överskrider generationerna är. Barnen fick ta del av gamlas livserfarenhet och kulturella kännedom. Jenny, 10 år, skrev bla.:

”Man får aldrig bästa bilden av den tidens skola, genom pjäsen som är gjord av dom som gått då i skolan”.

För barnen var det säkert en vidgande upplevelse att se, att även de gamla har varit barn, ”ohyfsade, bråkiga, vackra, roliga, vilda” :

”Det roligaste var, när pojkar retade flickor”

”att pojkar smygrökte”

”att flickan svor och sade ”fy fan”

(BILD av teckning), som visar hur vi är varandras speglar oberoende av åldern.

Man kan säga att detta var frågan om levande historieundervisning, kulturutbud från de gamla till unga. Oftast är det ju att barnen uppträder för de gamla, men nu blev det tvärtom och synbarligen njöt de av det de såg:

”Jag tyckte om föreställningen. Gamla pappor och mummor har alltid förtjunit mig, när de berättar om gamla tider.”

DE GAMLA OCH UNGA TILLSAMMANS: kreativ generationsarbete

2005-2007 startade Kutkutus teaterprojekt med unga.

Gymnasisterna i dramagruppen gjorde tillsammans med Kutkutus ”SEX & ROCK`N ROLL & BUSES”, (2st. bilder) som berättar om en kryssningsresa till Stockholm, i vilken deltar både abiturienter och seniorer. Nästa projekt var både generationsöverskridande och tvärkulturell dans med unga män från Sudan tillsammans med Kutkutus gummor (2st. bilder) Arbetet med unga gymnasister fortsatte med ett intressant dramaexperiment. Den unga gamla Kutkutus delades i två grupper och båda grupperna gjorde sin egen dramaversion av tre element: kappsäck, skelett och fönster. Pjäsen fick namnet MATLUUNA, översatt KAPSKEFÖ. Episod 1 berättar om minnen från 1950-talet och episod 2 om 2060-talet, vilka minnen har de som blivit födda på 1990-talet? Kan man stänga minnenas kappsäck och bara glömma? (7st. bilder, från lägret, föreställningen)

”Resan till olikhet”, som projekttemat hette, påbörjades med att de unga besökte ett ålderdomshem, en orientering i åldrandet. Därefter verkställdes en gemensam dramaweekend på landet, där 13 unga och 13 gamla plus två ledare bekantade sig, där man delade minnen och improviserade fram historien.

Det är sällsynt att gamla och unga tillsammans i denna segregerade samhälle arbetar tillsammans koncentrerat och intensivt mot ett gemensamt mål, föreställningen: Ett utmärkt sätt att komma nära varandra, att få inblick i varandras liv: genom rollarbetet ”dyker den unga i gamlas byxor” och tvärtom.

Jag intervjuade efteråt både de gamla och unga. Kirsti, en av de unga, berättade om bussresan till dramalägret:

”I bussen dit satt de gamla framme och unga bakom, alldeles som en åldersklyfta skulle separera oss. På lägret verkställdes inte resan till olikhet, utan resan till likhet, alldeles som åldern skulle ha försvunnit. Och när vi åkte tillbaka, hade även klyftan försvunnit. De gamla satt inte längre framme och de unga bakom.”

Helena, 65 v berättade att till en början var seniorerna lite ängsliga över hur de skulle komma överens med de unga, men snart märkte de att ”visst kunde vi leva tillsammans”:

“Det var en fin upplevelse att märka hur de unga förhöll sig till oss gamla. De förstod oss, de var som våra egna barn. Vi levde tillsammans en ganska lång tid och de unga sade att de lärde mycket av livet genom oss. En flicka berättade efteråt att hon längtade efter den närhet som vi gamla kunde ge dem. Hon frågade en oss, att får hon kalla henne för sin mamma, emedan hon aldrig haft en mamma.”

Fast ålderskillnaden var ungefär 60 år, så möttes berättelserna och under den gemensamma resan försvann alla fördomar. Teatern är ett utmärkt generationsarbetsmedel, ett forum för tanke- och känsloutbyte mellan unga och gamla. Viktigast var inte det konstnärliga slutmålet, utan tillsammans upplevda stunderna.

ATT GÖRA TEATER UR MINNEN - ETT LEVANDE KULTURARV

När jag höll på med min forskning, fick jag möjlighet att resa till London, där Age Exchange Reminiscence Centre ordnade 2000 International Festival of Reminiscence Theater.

Jag trodde att jag skulle se en mängd åldringar från 12 olika länder spela teater ungefär i samma stil som Kutkutus och hoppades få jämförelsematerial till min forskning. Men

det jag såg var en alldeles ny teaterform, utvecklad av Pam Schweitzer, grundaren av Age Exchange. Det var inga fiktiva historier, det var inte bara seniorer som uppträdde: de var barn, unga, vuxna, de var proffsar och amatörer, de var svarta och vita, generationer och kulturer mixade ihop. Gemensamt för alla var att de dokumenterade när- och lokalhistorien såsom individen hade verkligen upplevt och berättat. Det var teater, som påminde om sin ursprung, då hela byn samlades kring lägerelden för att höra de gamlas berättelser för att lära sig något av livet.

Om man kort vill definiera Reminiscence Theater, som jag översatt till Minnenas teater, kan man säga att det är teater, som bygger sig på reminisensarbetets principer och praktik: reminisens förvandlat till “kött och blod”. Man dokumenterar minnen, det levda livet via teatern. Manuskriptskedet påbörjas lik kvalitativ forskning med intervjuer, som man littererar ordagrant, för att förvara fullständig autenticitet. Man strävar efter den vanliga människans sanna minnen.

Jag hämtade hela paketet till Finland: 2005 öppnades Minnenas Hus i Kotka, min hemstad och samtidigt grundade jag min egen Minnenas Teater, som gjorde en pjäs om "Livet i Kotka under skuggan av kriget".

Den spelades under två års tid för olika publik, mestadels för de äldre. En gammal man i ett vårdhem, som satt i rullstol, sade efter en föreställning: "En sällsynt läckerbit. Allt detta har jag själv erfart".

Mellan publiken och scenen uppstod en sällsynt kontaktyta, om vilken en av skådespelarna, pensionerad professionell berättade:

"Det kändes skönt att uppträda i olika vårdhem. Pjäsen väckte hos åskådarna minnen och mellanreplikerna smalt ihop med helheten. Vi hade ett etiskt mål, vi ville få publiken på gott humör, pengar betydde inget. Åskådarna fick en känsla "att så gick det även för mig", de egna minnen väcktes upp."

I pjäsen berättar alltså 5 personer om hurudant krigsvardagslivet med alla glädjen och sorger var för dem när de var unga. Dessa krigsminnen har även en bredare betydelse. De som genomgått kriget, deras berättelser är berättelser om hur människan kan klara av svåra kristider. De fungerar som model för de unga, ger tröst och hopp för framtiden. Om människan inte känner igen det förflytna, kan hon inte se framtiden. Dessa livshistorier är som speglar, som hjälper att se nuet i historiens ljus.

Jag har nu fått följa i 13 år seniorteater Kutkutus historia i egenskap av forskare. Men det finns ännu många frågor som väntar på svar.

Hur är det egentligen möjligt att helt vanliga åldringar, gråhåriga och rynkiga, städskor, servitörer, butiksbiträden, busschaufförer - medelålder 75 - kunnat skapa egensorts "kittlande" teater, blivit kulturproducenter, vars kreativa frukter de yngre kan njuta av. Flere av kutkutus-medlemmar är ju ganska handikappade, Martti blind, Esko nästan döv, Ester svårigheter med rösten, Laura och Anna-Liisa med minnesproblem, Erkki genomgått hjärninfarkt, Sointu problem med hjärtat osv.

Om man ser tillbaka på Kutkutus historia, kan man finna flere komponenter som har gjort att gruppen så småningom från att ha varit helt synlös blivit synbar. Det har behövst så kallade advokater, kulturinspiratörer, vetenskap, media, massor med tillit och kreativitet, speciellt i ett samhälle som dyrkar ungdom. Och framför allt, att man utvecklat ett för äldre människor passande sätt att göra teater, som gruppen efter sig själv kallar för kutku-metod.

I Kutku-metoden kristalliseras äldres egna kreativa arbetssätt och uttrycksformer. Utgångspunkten för teaterarbetet är helt enkelt den gamlas egen synvinkel, den gamla som sin egen konsts expert. Samma gäller Minnenas teater: Rollerna, texten, iscensättningen, stoorin - alltså allt - skapar de gamla själva från sin egen livsvärld. Kutkutus har också spelat alla sina pjäser utan manuskript. Detta har visat sig vara ett utmärkt sätt att kringgå minnesproblemen. Skådespelarna själva berättar om hur en färdig text skulle orsaka minnessvårigheter.

”Om vi skulle välja t. ex Minna Canths Prästens familj (finsk klassiker), sku vi tjata med texten åtminstone två år och inte ens då sku vi helt minnas”, sade Erkki då 64 år. Maire 86, som hade spelat som ung, berättade vad hon tyckte om kutku-metoden:

”Joo i våran grupp är det så att var och en får komma med sin ide, man får hitta på vad man vill säga. Jag har nog spelat på båda sättet, med skriven drama och ny detta fria, men det fria är mera kreativt, man får mera använda sin egen fantasi, och det är inte så noga om man gör fel, om man inte helt minns, men om man har ett skrivet skådespel, då måste man nog skarpa sig”

Maire förstod sammanhanget mellan kreativitet och frihet. Friheten att improvisera ger mera lov till kreativiteten än att spela ur en färdig dramatext. För de äldre är det också en stor befrielse att inte behöva minnas långa repliker. Det lättar på prestationspressen. I nötskal innebär detta:

KUTKU-METODEN, ETT SÄTT ATT KRINGÅ MINNESSVÅRIGHETER

SKÅDESPELAREN

var och en får deltaga sådan som hon är (det betyder att man inte behöver ha en tidi-

gare erfarenhet av att spela teater, och att bristerna utnyttjas i teaterverksamheten) När gruppen spelar utan manuskript ger det lov till uttryckandets frihet. Skådespeleriet blir naturligt och tvångslöst närvar och en får tala med sin dialekt och sin talrytm.

SKÅDESPELET

gruppen planerar tillsammans pjäsen, vilket betyder att pjäsen berättar om den gamlas värld, inte författarens.

Det betyder även, att skådespelaren får själv bearbeta sin roll. När man själv hittar på sin egen roll, är det lätt att gå in i den.

När pjäsen inte skrivs på papper, lever den hela tiden. Gruppen kan flexibelt ändra på roller och händelser.

Under repetitionerna har den gemensamma historien blivit en del av "sinnets manuskript", så bekant att det är lätt att spela

REGISSÖREN

Regissören är "kreativitetens katalysator"

Det betyder att regissörens uppgift är att på alla sätt stöda och sporra gruppen och förstärka skådespelarens personliga sätt att uttrycka sig. Pjäsen måste likna skådespelaren, inte regissören: det är kärnan i allt.

Man kan påstå, att kutku-metoden passar speciellt bra för de äldre. Den frigör gamlas uttryck och kreativitet, men ibland behövs det någon som sussar processen igång. När Kutkutus spelade för första gången för social- och hälsovårdsproffsar, berättade Ester:

"Nu när det i publiken fanns proffsar, så tittade de på oss som så att hurudana är de gamla, hur även de kan förändras och hur även de är individer och kan om någon lite ruskar dem"

Summa summarum. Kreativiteten hör till alla och alla har rätt till den flow och njutning som konsten erbjuder oavsätt funktionsförmågan. Vi måste lite "ruska", Vi måste på alla sätt röja vägen, jämna trösklarna, till det vad jag har börjat kalla för den kreativa tillgängligheten. Nuförtiden är det populärt att tala om fysisk tillgänglighet, med vilken man menar t.ex att bygga hissar i våningshus, så att det vore lättare att komma fram. Det behövs, men gör det människan lyckligare? Som motvikt vill jag lansera ett nytt begrepp, den kreativa tillgängligheten. Mitt förslag till definition är följande:

KREATIV TILLGÄNGLIGHET är: "Känslan av att jag har lov att uttrycka mig själv på ett sätt som bäst passar mig och mina talanger och känslan av att jag är berättigad att ta i bruk de kreativa resurser som finns inom mig"

Frederico Mayor har sagt i Unescos generalförsamling 1999 följande: "Alla barnen är konstnärer och skådespelare. Vi måste ge barnen möjlighet att uttrycka sig själva med måleriets, musikens och dansens internationella språk. Kreativiteten och konsten måste härefter vara kärnan av uppfostran."

Jag för min del önskar att kreativitet och konst vore också kärnan i åldringsvården och att man insåg vilket värdefullt kulturarv de gamla bär inom sig: "Åldrandet behöver inte vara trist", sade Sointu.

